

Т.О. Ковалькова

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психології,

Університет економіки та права «КРОК»

Психологічний портрет майбутніх фахівців з психології

У статті приділена увага основним підходам до вивчення особистості у психології. Автор підбрала набір психодіагностичних методик, за допомогою яких здійснюється складання психологічного портрету майбутніх психологів. Описано особистісні якості, що необхідні для кваліфікованої роботи психолога.

Ключові слова: *особистість, особистісні якості, психолог, психологічний портрет, психодіагностичні методики.*

В статье уделено внимание основным подходам к изучению личности в психологии. Автор подобрала набор психодиагностических методик, с помощью которых осуществляется составление психологического портрета будущих психологов. Описаны личностные качества, необходимые для квалифицированной работы психолога.

Ключевые слова: *личность, личностные качества, психолог, психологический портрет, психодиагностические методики.*

In the article is paid attention to the basic approaches for investigation of personality in psychology. The collection of psychodiagnostic methods by means of which is carried out a compilation of future psychologists' psychological portrait is offered in the article. The author describes the personal qualities that are necessary for work of a qualified psychologist.

Keywords: personality, personal qualities, psychologist, psychological portrait, psychodiagnostic techniques.

Постановка проблеми

Як зазначив П. Є. Кряжев, особистість – це індивід, який визначив свою діяльну позицію до всього, що його оточує: до праці, до суспільного ладу, до боротьби мас, до завдань колективу, до долі іншої людини. Особистість опосередковує та визначає рівень взаємозв'язків індивіда з суспільним та природнім середовищем [8, с. 11].

Оскільки, особистість є динамічною характеристикою, вчені намагаються встановити, коли відбувається закінчення процесу її формування. Однак, до сьогодення часу не має однозначної відповіді на питання щодо завершення процесу формування особистості. Деякі з психологів називають кінець юності як етап завершення цього процесу (18-21 рік), інші вважають, що особистість формується протягом усього життя. Л. Божович припускала, що особистість народжується двічі – вперше в три роки, коли дитина починає вживати займенник «Я», та вдруге при досягненні нею дорослості [1].

Особистість створюється тими суспільними відносинами, в які вона вступає у своїй діяльності. Як зазначав Л. Виготський, ситуація розвитку дитини із самого початку є соціальною і одночасно культурною: всі відносини дитини зі світом опосередковуються для неї стосунками з дорослими людьми [2].

Формування особистості – це процес соціального розвитку людини, в якому вона бере на себе відповідальність за максимально повну реалізацію свого потенціалу, становлення як суб'єкта діяльності, члена суспільства. Ось чому в інтерпретації поняття «формування» треба виходити з того, що воно відображає спектр історичних чинників життя індивіда і тих суспільних норм, в яких відбувається процес засвоєння знань, норм, цінностей і активного відтворення людиною досвіду [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема особистості була предметом дослідження багатьох науковців. Так, поняття особистості досліджували наступні вчені: І. С. Кон [3], П. Є. Кряжев [4], Р. С. Немов [5], А. В. Петровський [6], К. К. Платонов [7] та інші. Існувало безліч концепцій особистості: фрейдизму і неофрейдизму – теорія особистості З. Фрейда, аналітична психологія К. Юнга, індивідуальна психологія А. Адлера, соціокультурна психологія Карен Хорні, гуманістичний психоаналіз Е. Фромма, епігенетична теорія розвитку особистості Е. Еріксона; диспозиційний напрям у психології особистості – диспозиційна теорія особистості Гордона Оллпорта, теорія типів особистості Ганса Айзенка, структурна теорія рис особистості Раймонда Кеттела; когнітивний підхід до особистості: розвиток мислення в онтогенезі (теорія Жана Піаже), теорія особистісних конструктів Джорджа Келлі, теорія поля Курта Левіна, гуманістичний напрям у психології особистості – теорія самоактуалізації Абрахама Маслоу, феноменологічна теорія Карла Роджерса, особистість у логотерапії Віктора Франкла, екзистенційна психологія Ролло Мея; теорії особистості психологів США і Європи – соціально-когнітивна теорія особистості Альберта Бандури, теорія соціального наочіння Джуліана Роттера, психологія свідомості Вільяма Джемса, особистість в «описовій психології» В. Дільтея та Е. Шпрангера, теорії особистості у французькій соціологічній школі, транзактний аналіз Еріка Берна, також особистість розглядалася вітчизняними ученими.

Не вирішеними залишаються можливості складання психологічних портретів студентів-майбутніх психологів.

Формулювання цілей статті

Метою даної статті є складання психологічного портрету майбутніх фахівців з психології за допомогою психодіагностичних методик.

Основним **завданням** статті є визначення особистісних якостей, що притаманні студентам-психологам.

Виклад основного матеріалу дослідження

Зважаючи на те, що майбутній психолог має бути сформованою особистістю, ми вирішили провести діагностику психологічних портретів майбутніх психологів та прослідкувати ті характеристики особистості, що їм допоможуть у майбутній професійній діяльності та ті, які будуть їй перешкоджати.

Для виявлення психологічних портретів студентів було організовано емпіричне дослідження, яке проводилося на базі ВНЗ “Університет економіки та права “КРОК”. Вибірку склали студенти четвертого курсу спеціальності “Психологія”.

Дослідження здійснювалося в груповій формі: респонденти отримували психодіагностичний матеріал з відповідними інструкціями та мали можливість виконати завдання під час навчальних занять.

Розроблена програма дослідження, яка проводилася за такими етапами:

- 1) підбір та проведення психодіагностичних методик;
- 2) інтерпретація результатів психодіагностичних методик;
- 3) визначення особистісних якостей, що необхідні для майбутньої професійної діяльності студентів-психологів.

Для визначення психологічних портретів студентів було проведено наступні психодіагностичні методики:

1. Методика експрес діагностики властивостей нервової системи за психомоторними показниками Є. П. Ільїна (Теппінг – тест);
2. Міокенетична методика (тест мініограми);
3. Методика визначення психологічної характеристики темпераменту;
4. Методика діагностики самооцінки Ч. Д. Спілбергера і Ю. Л. Ханіна;
5. Методика діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарки;
6. Методика діагностики самооцінки психічних станів Г. Айзенка;
7. Методика діагностики рівня суб’єктивного контролю Дж. Роттера;
8. Методика діагностики рівня соціальної фрустрованості Л. І. Вассермана;

9. Методика діагностики рівня емпатичних здібностей В. В. Бойко;
10. Методика діагностики міжособистісних відношень Т. Лірі;
11. Методика багатofакторного дослідження особистості Р. Кеттелла;
12. Методика діагностики типу емоційної реакції на вплив стимулів оточуючого середовища В. В. Бойко;
13. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда;
14. Тест “Неіснуюча тварина”;
15. Тест на визначення сили волі;
16. Методика “Дифференціально-діагностичний опитувальник (ДДО) Е. А. Клімова.

Вибір вище зазначених методик заснований на тому, що психологічні підструктури особистості – темперамент, потреби і потяги, емоційні переживання та інтереси, навички та звички, моральні риси характеру тощо – виявляють себе в умовах життя особистості [8, с. 77].

Особистість є продуктом життєвого шляху людини. Структура особистості не є сталою, а поступово складається в процесі її соціального розвитку [8, с. 72]. Цілісна структура особистості визначається перш за все її спрямованістю.

Оскільки, особистість формується у взаємодії з навколишнім середовищем, визначимо психологічні портрети студентів.

Для складання психологічного портрета майбутніх психологів ми використовували такі характеристики як: тип нервової системи, екстраверсію чи інтроверсію, емоційну врівноваженість, темп реакцій, активність, тривожність, фрустрацію, агресивність, ригідність, показник інтернальності в різних сферах, рівень емпатії, тип міжособистісних відношень, конформізм чи нонконформізм, адекватність самооцінки, тип емоційної реакції на вплив стимулів оточуючого середовища, адаптивність або дезадаптивність та інші.

Сила нервових процесів є показником працездатності нервової системи. Згідно з результатами методики експрес діагностики властивостей нервової системи за психомоторними показниками Є. Ільїна (Теппінг-тест), 78 %

респондентів мають стабільний тип нервової системи: максимальний темп утримується приблизно на одному рівні протягом всього часу роботи. Цей тип-кривої характеризує нервову систему середньої сили. У більшості опитаних спостерігається висхідний тип за правою рукою (наприклад, 26,27,30,28,30,33) і низхідний за лівою рукою (наприклад, 26,24,25,24,23,25). Прослідковується те, що в більшості досліджуваних існує асиметрія півкуль: сильно розвинута ліва півкуля і слабо – права. Тобто, існують нахили до наукової діяльності. Ведучу роль відіграє права рука, тобто ліва півкуля.

За результатами Міокінетичної методики (тест мініограми) у респондентів висока активність (на 1,5 – 2 см виходять лінії за межі), у деяких досліджуваних була закладена інтроверсія, в процесі життєдіяльності у них розвинулась екстраверсія; був закладений збалансований м'язовий тонус, а зараз існують розвинуті згибаючі м'язи, спостерігається середній контроль над емоціями.

Згідно методики визначення психологічної характеристики темпераменту у 38 % досліджуваних виявилась висока інтроверсія, середня ригідність, висока емоційна врівноваженість, повільний темп реакцій, низька активність, в той час у 62 % – екстраверсія, емоційна збудливість, активність і високий темп реакцій.

За результатами методики діагностики самооцінки Ч. Д. Спілбергера і Ю. Л. Ханіна у 27 % студентів існує низька реактивна тривожність, а також низька особистісна тривожність, у 73 % – помірною реактивною та особистісною тривожністю.

$$\text{Наприклад, } PT = \sum 1 - \sum 2 + 50 = 11 - 19 + 50 = 42$$

$$LT = \sum 1 - \sum 2 + 35 = 29 - 19 + 35 = 45$$

За методикою діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарки у 87 % досліджуваних спостерігається вербальна агресія, роздратування та почуття образи.

Згідно методики діагностики самооцінки психічних станів Г. Айзенка у більшості респондентів виділяються чотири показники:

1. Тривожність = 8-14 балів – середня, допустимого рівня.
2. Фрустрація = 8-14 балів – середній рівень, фрустрація має місце.
3. Агресивність = 0-7 балів – студенти спокійні, витримані.

4. Ригідність = 0-7 балів – ригідності немає, легко переключається.

Згідно методики діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера у 56 % респондентів є тенденція до інтернального типу. За шкалою загальної інтернальності (Ио) = 5, високий показник за цією шкалою співвідноситься з високим рівнем суб'єктивного контролю над будь-якими ситуаціями. Такі люди вважають, що більшість важливих подій в їх житті є результатом їх власних дій, думають, що вони можуть ними управляти і, отже, вони почувають свою власну відповідальність за ці події і за те, як складається їх життя в цілому.

Високі показники за шкалою інтернальності в сфері досягнень (Ид) = 6 відповідають високому рівню суб'єктивного контролю над емоційно позитивними подіями і ситуаціями. Такі люди вважають, що вони самі досягнули всього позитивного, що було і є в їхньому житті, а також, що вони здатні з успіхом досягати своїх цілей в майбутньому.

Низькі показники за шкалою інтернальності в сфері невдач (Ин) = 4 свідчать про те, що люди схильні приписувати відповідальність за події іншим людям чи вважати ці події результатом невезіння.

Високі показники за шкалою інтернальності у сімейних відносинах (Ис) = 6 означають, що люди вважають себе відповідальними за події, які відбуваються в їхньому сімейному житті.

Низькі показники за шкалою виробничих відносин (Ип) = 4 вказують на те, що люди схильні приписувати більш важливе значення зовнішнім обставинам – керівництву, товаришам по роботі, везінню чи невезінню.

Високі показники за шкалою інтернальності в сфері міжособистісних відносин (Им) = 5 свідчать про те, що студенти вважають себе в силах контролювати свої формальні і неформальні відносини з іншими людьми, викликати до себе повагу та симпатію.

Студенти з низькими показниками за шкалою інтернальності у відношенні здоров'я і хвороб (Из) = 4 вважають, що здоров'я і хвороби є результатом випадку та сподіваються на те, що одужання прийде в результаті дій інших людей, перш за все лікарів.

Згідно методики діагностики рівня соціальної фрустрованості Л. І. Вассермана у 99 % досліджуваних спостерігається дуже низький рівень фрустрованості (0,5–1,4).

Методика діагностики рівня емпатичних здібностей В. В. Бойко поділяється на 6 шкал. Наведемо приклад отриманих результатів: раціональний канал емпатії = 3; емоціональний канал емпатії = 3; інтуїтивний канал емпатії = 5; установки, які сприяють чи перешкоджають емпатії = 2; проникаюча здатність в емпатії = 2; ідентифікація в емпатії = 2.

Загальний рівень емпатії у 65 % респондентів дорівнює 15-21 бал, що відповідає заниженому рівню емпатії, 35 % досліджуваних мають 22-29 балів – середній рівень емпатії.

Методика діагностики міжособистісних відношень Т. Лірі поділяється на 8 типів відношень. 81 % досліджуваних мають такі типи ставлення до оточуючих:

1. Авторитарний тип = 9-12 – домінуючі особистості, енергійні, і авторитетні лідери, успішні у справах, люблять давати поради, вимагають до себе поваги;
2. Егоїстичний тип = 0-12 – мають егоїстичні риси, існує орієнтація на себе, схильність до суперництва;
3. Агресивний тип = 9-12 – студенти вимогливі, прямолінійні, відверті, суворі й різкі в оцінці інших, непримиренні, схильні у всьому звинувачувати оточуючих, насмішувати, іронічні, дратівливі;
4. Підозрілий тип = 0-8 – критичні у відношенні до всіх соціальних явищ і оточуючих людей;
5. Підлеглий тип = 9-12 – сором'язливі, лагідні, легко ніяковіють, схильні підкорятися сильнішим людям без урахування ситуації;
6. Залежний тип = 0-8 – люди конформні, м'які, очікують допомоги і порад, довірливі, схильні до захоплення оточуючими, ввічливі;
7. Дружелюбний тип = 0-8 – схильні до співпраці, кооперації, гнучкі і компромісні при вирішенні проблем та в конфліктних ситуаціях, прагнуть бути у згоді з думкою оточуючих, свідомо конформні, слідуєть правилам

і принципам «хорошого тону» у відносинах з іншими людьми, ініціативні ентузіасти в досягненні цілей групи, прагнуть допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити визнання і любов; товариські люди, проявляють теплоту і дружелюбність у відносинах;

8. Альтруїстичний тип = 0-8 – відповідальні у відношенні до людей, делікатні, м'які, добрі; емоційне ставлення до людей проявляється у співчутті, симпатії, турботі, ніжності; вміють підбадьорити і заспокоїти оточуючих, безкорисливі і чуйні.

Методика багатofакторного дослідження особистості Р. Кеттелла показала наступні результати:

У 64 % респондентів – фактор А – “замкнутість – компанійськість” = 8. Студенти відкриті і добросердні, товариські і добродушні, їм властиві природність і невимушеність у поведінці, уважність, доброта, м'якосердість у стосунках. Вони охоче працюють з людьми, активні в залагодженні конфліктів, довірливі, не бояться критики, переживають яскраві емоції, одразу відгукуються на будь-які події.

Фактор В – “інтелект” = 6. Спостерігається високий рівень абстрактності мислення, швидке навчання.

Фактор С – “емоційна нестабільність – емоційна стабільність” = 2. У студентів існує низька толерантність у відношенні до фрустрації, схильність до почуттів, мінливість інтересів, схильність до лабільності настрою, роздратованість, стомленість.

Фактор Е – “підлеглисть – домінантність” = 6. Низький рівень, люди скромні, схильні поступатися іншим. Вони часто стають залежними, беруть провину на себе, хвилюються про свої можливі помилки. Їм властиві тактичність, покірність до повної пасивності.

Фактор F – “стриманість – експресивність” = 8. При високих оцінках люди життєрадісні, імпульсивні, веселі, енергійні, соціальні контакти для них є емоційно значимими.

Фактор G – “схильність почуттям – висока нормативність поведінки” = 6. Низький рівень, люди схильні до непостійності, впливу випадків і подій. Вони

характеризується неорганізованістю, безвідповідальністю, гнучкими установками у відношенні соціальних норм.

Фактор Н – “скромність – сміливість” = 4. При високих оцінках людям властива соціальна сміливість, активність, готовність мати справу з незнайомими обставинами і людьми. Вони схильні до ризику, тримаються вільно.

Фактор І – “жорстокість – чутливість” = 4. При низьких оцінках у людей є самовпевненість, мужність, практичність та реалістичність суджень.

Фактор L – “довірливість – підозрілість” = 4. При низьких оцінках люди характеризуються відвертістю, довірливістю та терпимістю.

Фактор М – “практичність – розвинута уява” = 6. Люди практичні, добросовісні, орієнтуються на зовнішню реальність.

Фактор N – “прямолінійність – дипломатичність” = 8. При високих оцінках люди характеризуються розважливістю.

Фактор О – “впевненість у собі – тривожність” – 2. Люди холоднокрівні, спокійні, впевнені у собі.

Фактор Q₁ – “консерватизм – радикалізм” = 8. При високих оцінках люди критично налаштовані, існує наявність інтелектуальних інтересів, аналітичність мислення.

Фактор Q₂ – “конформізм – нонконформізм” = 0. Люди залежні від групи, дотримуються загальних поглядів.

Фактор Q₃ – “низький самоконтроль – високий самоконтроль” = 2. Студенти недисципліновані, існує внутрішня конфліктність уявлень про самих себе.

Фактор Q₄ – “розслабленість – напруга” – 2. При низьких оцінках людям характерні розслабленість, спокій та низька мотивація.

Фактор MD – “адекватність самооцінки” – 4. Люди не завищують своїх можливостей та не переоцінюють себе.

Згідно методики діагностики типу емоційної реакції на вплив стимулів оточуючого середовища В. Бойко у респондентів виявлені ейфоричний та дисфоричний типи емоційної реакції.

За методикою діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда у всіх досліджуваних показники за адаптивністю або дезадаптивністю, лживістю, прийняттям чи неприйняттям себе, прийняттям або неприйняттям інших, емоційним комфортом чи дискомфортом, внутрішнім або зовнішнім контролем, домінуванням, есканізмом (втечі від проблем) виявились у нормі.

Тест “Неіснуюча тварина”. У більшості досліджуваних малюнок знаходиться посередині аркуша, що свідчить про адекватний рівень самооцінки. Наведемо опис одного малюнку. Голова повернута вліво – тенденція до рефлексії, роздумів. Лише незначна частина задумів реалізується чи хоча б починає реалізовуватися. Нерідко відбувається хвилювання перед активною дією і спостерігається нерішучість. На голові знаходяться вуха, рот, очі, ніс. Значення деталі “вуха” – пряме: зацікавити в інформації, значимість поглядів оточуючих про себе. Відкритий рот без промальовування язика і губ; особливо закреслений рот трактується як легкість появи страхів чи недовіри. Однотипність і однонаправленість форми ніг, лап – конформність суджень і установок в прийнятті рішень, їх стандартність.

Згідно тесту на визначення сили волі у 92 % досліджених виявлено достатньо твердий характер і волю, їхні дії в основному реалістичні й зважені.

За методикою “Дифференціально-діагностичний опитувальник (ДДО) Е. Клімова у 87 % респондентів виявлений тип професій: “людина-людина”, тобто це всі професії, пов’язані з обслуговуванням людей та спілкуванням.

Висновки

Таким чином, студенти-психологи мають: стабільний тип нервової системи; екстраверсію; середні рівні тривожності, фрустрації, агресивності та відсутність ригідності; високі показники за шкалою інтернальності в сфері досягнень й міжособистісних відносин, низькі показники в сфері невдач; низький рівень емпатії; авторитарний, агресивний чи підлеглий типи міжособистісних відношень; компанійськість; експресивність; розважливність; ейфоричний чи дисфоричний типи емоційної реакції на вплив стимулів

оточуючого середовища; адаптивність; емоційний комфорт; адекватний рівень самооцінки та інші.

У процесі дослідження визначено, що такі властивості особистості як: екстраверсія; емоційна врівноваженість; швидкий темп реакцій; висока активність; низький рівні тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності; високі показники за шкалою інтернальності в сферах досягнень та міжособистісних відносин; середній рівень емпатії; альтруїстичний та дружелюбний типи міжособистісних відношень; конформізм; емоційна стабільність; висока нормативність поведінки; практичність; адекватний рівень самооцінки; ейфоричний тип емоційної реакції на вплив стимулів оточуючого середовища; адаптивність т. ін. допоможуть студентам у їхній майбутній професійній діяльності. Водночас такі показники як: слабкий тип нервової системи; інтроверсія; емоційна неврівноваженість; повільний темп реакцій; низький рівень активності; високий рівень тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності; низькі показники за шкалою інтернальності в сферах невдач та виробничих відносин; низький чи високий рівні емпатії; підозрілий та підлеглий типи міжособистісних відношень; прямолінійність; низький самоконтроль; нонконформізм; занадто низький чи високий рівні самооцінки; дисфоричний тип емоційної реакції на вплив стимулів оточуючого середовища, дезадаптивність; емоційний дискомфорт та інші будуть перешкоджати майбутнім фахівцям з психології.

Отже, у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з психології слід враховувати психологічні портрети студентів при індивідуальній та груповій формах навчання. В майбутніх дослідженнях потрібно буде визначити психологічний портрет успішного психолога для уточнення еталону, з яким можна буде порівнювати портрети студентів-майбутніх психологів.

Література

1. *Божович Л. И.* Избранные психологические труды : проблемы формирования личности / Л. И. Божович; Под ред. Д. И. Фельдштейна. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 212 с.

2. *Виготський Л. С.* Психологія. – М. : Издательство ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
3. *Кон И. С.* Социологическая психология / Кон И. С. – М. : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 1999. – 560 с.
4. *Кряжев П.Е.* Социологические проблемы личности [Текст] / П. Е. Кряжев. – М. : Высшая школа, 1971. –168с.
5. *Немов Р. С.* Психология : учебн. пособ. для студ. высш. учебн. завед. : В 3 кн. Кн. 1. Общие основы психологии / Р. С. Немов. – [3-е изд.]. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 688 с.
6. *Петровский А. В.* Психология. Словарь / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
7. *Платонов К. К.* Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 254 с.
8. *Столяренко О. Б.* Психологія особистості. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
9. *Чепань М.-Л.А.* Українська психологічна термінологія : словник-довідник / М.-Л.А. Чепань. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 302 с.